

Mirjana Dedaić

SUGLASNIK S U RIJEČIMA STRANOGA PODRIJETLA

U ovom radu govori se o načinu na koji se riječi stranog podrijetla sa završetkom na suglasnik -s transformiraju u hrvatskom jeziku.

1. U našoj se jezičnoj praksi još uvijek dvoji o pisanju suglasnika *s* ili *z* u riječima stranoga podrijetla gdje je u izvornom obliku *s* – bilo da su u pitanju internacionalizmi, nazivi ili koje druge posuđenice. Riječi o kojima ćemo govoriti najčešće potječu iz klasičnih jezika, starogrčkoga i latinskoga te hebrejskoga i nešto rjeđe iz francuskoga, talijanskoga ili kojeg drugog živoga jezika; neke od njih su stručne riječi (nazivi), a druge se pak čuju u svakodnevnom govoru i bez njih nam nije moguće zamisliti svakodnevno sporazumijevanje. Za najveći broj takvih riječi ne postoje ekvivalenti u hrvatskome jeziku, pa je to najvažniji razlog da se pokuša utvrditi kako su se i koliko udomaćile u našem jeziku te koja su rješenja moguća za neustaljene oblike.

Naime, u pitanju je transfonemizacija¹ modela jezika davaoca u toku adaptacije u jeziku primaocu. Dva su načina i dva puta adaptacije, što čini četiri mogućnosti: a) direktni usmeni put, b) direktni pismeni, c) preko posrednika usmeni, d) preko posrednika pismeni. Način adaptacije u jeziku primaocu znatno utječe na tok adaptacije posuđenice i na način njezine integracije u sustav jezika primaoca.

Stupanj integracije (udomaćenosti) u naš jezik ne ovisi samo o duljini postojanja i upotrebe određene riječi u našem jeziku nego i o drugim uvjetima: iz kojega je semantičkog i uporabnog kruga (stručnoga ili razgovornoga jezika npr.) i nekima drugima.

Riječi koje su u naš jezik stigle neposrednim načinom usmenim putem adaptirale su se prema izgovornom modelu u jeziku davaocu. Takav su put imale mnoge latinske, talijanske i francuske posuđenice, budući da su ti jezici bili u neposrednom kontaktu s hrvatskim. One koje su stigle neposrednim pismenim putem adaptirat će se prema ortografskom modelu jezika davaoca i mogućnostima prijenosa tog modela u jezik primalac. To se dogodilo s većinom anglizama a i s nekim riječima iz drugih jezika. Riječi koje su stigle posredno usmenim putem zadržale su neke

1 Filipović (1986).

otiske jezika posrednika tako da je u tim riječima vidljiv utjecaj triju sustava: jezika davaoca, jezika posrednika i jezika primaoca. U naš su jezik na ovaj način stigle mnoge grčke riječi i nešto latinskih, hebrejskih i turskih riječi.

Za neke je riječi bilo i više jezika posrednika u nizu, a neke su dijelu govornika hrvatskoga jezika stigle preko jednoga, a drugom dijelu preko drugoga posrednika.

U svim se tim slučajevima adaptacija modela odvija u neodredivo dugom vremenskom periodu, u kojem mogu supostojati varijante — »paralelni oblici«. ²

2. Neki se lingvisti ³ prilikom određivanja oblika riječi stranoga podrijetla pozivaju na njezin oblik u jeziku davaocu, no pošto se replika–posuđenica integrirala u sustav jezika primaoca, promjene koje se kod nje zbivaju nemaju veze sa sustavom iz kojega je potekla, nego su te promjene u skladu s putevima razvoja jezika primaoca, ⁴ tako da se posuđenice dalje u potpunosti ponašaju kao ostale domaće riječi, koje također neprestance podliježu promjenama. ⁵

Iz ovoga razmatranja zaključujemo da je prilikom određivanja najboljeg oblika strane riječi u našem jeziku bitno ustanoviti čemu pritom inače teži hrvatski jezik, kakva je tradicija takva preuzimanja i kako će ta posuđenica najbolje funkcionirati u novome sustavu.

3. Često se oblik posuđenice u normativnim knjigama (pravopisnim priručnicima, savjetnicima i rječnicima) ne slaže s onim koji je uobičajen u razgovornom jeziku. Naravno, pravopisni i jezični savjetnici daju obično jezično najispravnije rješenje, ali znaju zanemariti činjenicu da se mora pokatkad poštovati jezični običaj izvornih govornika; s obzirom na to da su mnoge strane riječi stigle preko (ili iz) živih jezika s kojima su dijelovi našeg naroda bili u izravnom jezičnom/govornom kontaktu, moramo poštivati navike u izgovoru pojedinih riječi upravo tih kontaktnih govornika.

Neke se pojave kod preuzimanja stranih riječi mogu klasificirati i, prema međusobnoj sukladnosti, svrstavati u paradigme, ali se uvijek nađe odstupajućih primjera, čemu najviše pogoduje supostojanje (kompromisnih) replika. Trenutni stupanj adaptacije nije pouzdano i završni; kako će se riječ konačno integrirati u sustav ovisit će o još mnogim uvjetima. Stoga se kadikad kod kojeg problematičnoga oblika riječi mora ući u dijakroniju, saznati kako je i kada stigla ta riječ i koji je put adaptacije moguć, a tek tada na red dolazi sinkronija — mogućnost određivosti njezina najprihvatljivijeg oblika u ovome času.

4. Fonologija hrvatskoga jezika ne propisuje izgovor fonema s ili njegovih promjena u različitim fonološkim kontekstima, s izuzetkom jednačenja i jotova-

2 Vidi: Filipović (1986), str. 69.

3 Npr. Boranić i većina starijih lingvista, pa i neki noviji srpski lingvisti.

4 Vidi: Filipović (1986), str. 57.

5 »Ne smijemo /.../ zanemariti /.../ opasnost da bi nas samovlasne revizije pojedinih stranih riječi prema stranim izgovorima odvele u takav metež da bi to bio kaos nad kaosima. Zamislite samo da počnemo sve turcizme, germanizme, galicizme, pa i rusizme udešavati prema originalnim izgovorima! Naš bi jezik u takvim reformama izgubio svoju dušu.« Jonke (1964), str. 86.

nja.⁶ Ta činjenica nije, čini se, olakotna za određivanje načina prijenosa slova/fo-
nema s u stranim riječima, ali dopušta da se osvrnemo na tok adaptacije posuđenice
prema drugim kriterijima.

5. Naši rječnici i pravopisni priručnici uglavnom bilježe trenutni stupanj
integracije određene riječi u hrvatski kao jezik primalac. Neki priručnici uopće ne
bilježe supostojanje paralelnih oblika nekih riječi, a drugi bilježe paralelne oblike,
ali ne upućuju na ispravniji, uobičajeniji ili bolji oblik.⁷

6. Još jedna pojava otežava pokušaje da utvrdimo koji je oblik riječi potvrđeniji
u našoj praksi ili koji bi oblik trebao biti usvojen, a to je supostojanje paralelnih,
različitih oblika u hrvatskom i srpskom književnom jeziku.⁸ Jasno, ulazak stranih
riječi u jezik ovisio je o dodiru jezika (pa i kultura), što se kod ove dvije varijante
povijesno razlikuje. Grčke riječi, naprimjer, u hrvatski su stizale latinskim posre-
dovanjem, dok su u srpski došle izravno pismenim putem ili pak preko ruskoga.
Načelo preuzimanja stvoreno u ta davna vremena ostavlja traga i pri preuzimanju
riječi iz drugih jezika. Tako ćemo u poglavlju »Glasovne razlike« Guberinine i
Krstićeve knjige⁹ pročitati: »Hrv. z, a srp. s: *filozofija–filosofija, Perzija–Persija,*
konzul–konsul«, a u poglavlju »Rječnik razlika između srpskoga i hrvatskoga
književnog jezika« nalazimo ove parove:

<i>srp.</i>		<i>hrv.</i>
desinfekovati	—	dezinficirati
farisej	—	farizej
filosofija	—	filozofija
intensivno	—	intenzivno
Isak	—	Izak
Isav	—	Ezav
Ismailo	—	Izmael
Jelisaveta	—	Elizabeta
Jelisije	—	Elizej
jerese	—	hereza
Jerusalim	—	Jeruzalem, Jeruzolim
Jevsevijs	—	Euzebij

6 To primjećuje i Stojković (1957).

7 Usp. Anić-Silić (1987). Taj priručnik ostavlja za mnoge riječi mogućnost izbora, tj. ne
naznačuje koji je oblik bolji ili uobičajeniji (npr. *diskurs* i *diskurz*, *diskursivan* i *diskurzivan*, *insulin*
i *inzulin*, *kaseta* i *kazeta*, *konsonantizam* i *konzonantizam*, *konsultacija* i *konzultacija*), a neke se riječi
navode samo u jednom liku, premda je u praksi potvrđen i drugi (npr. nalazimo riječ *insistirati*, ali
ne i *inzistirati*).

8 O tome više u članku M. Mamića (1983). Između ostaloga, on kaže: »Budući da dentalni
spirant s u bizantskom grčkom kao ni u novogrčkom nije bio podvrgnut zvučnoj asimilaciji, u istočnih
južnoslavenskih naroda u apelativima i vlastitim imenima preuzetim u to doba nalazimo s gdje u
Hrvata i Slovenaca imamo z«, navodeći parove riječi: *filosofija/filozofija*, *jerese/hereza*, *Jelisaveta/Eliz-*
abeta, *Atanasije/Atanazije*, *Isak/Izak*, itd.

9 Guberina–Krstić (1940).

M. DEDAČ, SUGLASNIK S U RIJEČIMA STRANOGA PODRIJETLA

konzervatorija	—	konzervatorij
konsilijum	—	konzilij
konsistorija	—	konzistorij
ofansiva	—	ofenziva
pansionat	—	penzionat
Persija	—	Perzija
persiski	—	perzijski
vasilika	—	bazilika

Uspoređujući oblike u rječnicima stranih riječi zagrebačkog¹⁰ i beogradskog¹¹ izdanja, srest ćemo ove parove:

<i>hrv.</i>		<i>srp.</i>
bazen	—	basen
deziderat	—	desiderat
inzistirati	—	insistirati
inzult	—	insult
konzekventan	—	konsekventan
konzekvencija	—	konsekvencija
konzola	—	konsola
konzorcij	—	konsorcijum
konzumacija	—	konsumacija
konzumirati	—	konsumirati itd. ¹²

7. Suglasnik *s* u riječima stranoga podrijetla naš jezik prima različito, pa ćemo pogledati kako se to događa u različnim fonološkim kontekstima.

Ako se suglasnik *s* nađe između dva vokala, on sustavno prelazi u *z*.¹³ U riječima iz latinskoga ovo pravilo je dosljedno, a tako je i u riječima iz grčkoga, budući da su i te riječi k nama stigle upravo preko latinskoga (usp. iz grč. *analiza*, *apoteoza*, *azil*, *baza*, *bazalt*, *dizenterija*, *elizij*, *eutar.azija*, *faza*, *fizika*, *gimnazija*, *hipnoza*, *krizantema*, *kriza*, *mauzolej*, *mizantrop*, *muzej*, *muzika*, *paraliza*, *pauza*, *poezija*, *psihoza*, *shizofrenija*, *sinteza*, *teza*; iz tur. preko grč. *sezam*; iz hebr. preko grč. *farizej*, *Jeruzalem*; iz lat. *fuzija*, *kauzalan*, *konfuzija*, *mizerija*, *pozitivan*, *prezent*, *retrovizor*, *revizor*, *rezervirati*, *viza*, *vizija*, *vizualan*, *viroza*; također i sve riječi s grčkim nastavkom *-ismos* > *izam*: *arhaizam*, *idealizam*, *realizam*... i grčkim predmetkom *isos-* > *izo-*: *izoamplitude*, *izobare*, *izofone*, *izolekse*...).

¹⁰ Klaić (1978).

¹¹ Vujaklija (1954).

¹² Klajn (1980), str. 279, konstatira da su riječi poput *filosofija* i sl. »grecizmi u ruskom obliku«. U drugom djelu ovaj autor (1987) zagovara prelazak *s* > *z* između vokala i na kraju riječi, što pokazuje da težnju ovog prelaženja noviji lingvisti uočavaju i u srpskom književnom jeziku.

¹³ Ovo pravilo spominju pravopisi: Boranić (1951), Pravopis... (1960), Hrvatski pravopis (1971), Anić-Silić (1987), Grečl (1990), a također i Stojković (1957).

Isti je način preuzimanja riječi iz živih jezika, usp. francuske riječi *devise* > *deviza*, *deserteur* > *dezertter*, *façon* > *fazona*, *causerie* > *kozerija*, *courtisane* > *kurtizana*, *courtoisie* > *kurtoazija*, *paysage* > *pejzaž*, *reservoir* > *rezervoar*, *resume* > *rezime*, *raison* > *rezon*, *saison* > *sezona*, *visiere* > *vizir*, talijanske *Casanova* > *Kazanova*, *casino* > *kazino*, *isolare* > *izolacija*, *Pisa* > *Piza*.

7.1. Neki autori prave razliku u prelasku (V)s(V) > (V)z(V) kod općih i vlastitih imenica,¹⁴ što svakako ne bi trebalo,¹⁵ jer nema lingvističkog ni kakva drugog razloga da te riječi različito primaju i adaptiraju bilo koji strani fonem u naš jezik.¹⁶ Takav tip transfonemizacije ((V)s(V) > (V)z(V)) neće se primijeniti samo kod onih vlastitih i općih imenica koje su se već ustalile u liku sa s: *cesar* (uz *Cezar*), *eleison*, *gusar*, *hrisovulja*, *Isus* (ali i *Jesus*, te dijalekatno *Ježuš*), *Josip* (usp. *Jozo*, *Joža*), *kromosom* (makar se pokatkad nalazi i *kromozom*), *poklisar* (gdje je s zadržano vjerojatno zbog semantičkih razloga, naime, riječ »*poklizar*« sudarila bi se značenjski s korijenom *-kliz-*, usp. *pokliznuti se*).

8. Transfonemizacija suglasnika s u kompozitima nešto je složeniji problem. U kompozitima iz klasičnih jezika pojavljuju se često isti afiksi, pa valja navesti neke uobičajene; iz starogrčkoga to su: *exo-* koji se u hrvatskome ostvaruje kao *egzo-*¹⁷ (ili *egz-* ako drugi dio kompozita počinje samoglasnikom), *-osis* > *-oza*,¹⁸ *chrysus-* > *hrizo-*, *kosmo-* > *kozmo-*,¹⁹ *isos-* > *izo-*,²⁰ *-ismos* > *-izam*,²¹ od latinskih najčešći su prefiksi *ex-* > *egz-*²² i *quasi-* > *kvazi-*.

8.1. Ako se na granici morfema u kompozitu pojavi s između vokala, ono prelazi u z, ali ta pretvorba nije dosljedna. Naime, ako se drugi dio složenice koji počinje suglasnikom s prepoznaje i kao samostalna riječ, s se uglavnom ne mijenja. Međutim, neke riječi dodavanjem prefiksa bitno mijenjaju značenje, odnosno semantički se više ne povezuju sa samostalnom riječju,²³ pa je u tim slučajevima pretvorba s > z jasna. Potkrijepit ćemo ovo pravilo primjerima iz današnje jezične prakse: *signacija/asignacija*, *sinus/kosinus*, *sumirati/presumirati*, *apsorbirati/resorbirati*, *sekcija/vivisekcija*, *sindeton/asindeton/polisindeton*, *socijalan/*

14 Vidi: Maretić (1931), Boranić (1951).

15 S tim se djelomično slaže i Stojković (1957), premda on razlikujući riječi posuđenice (tj. davno udomaćene) i tuđice (tj. neudomaćene, koje se još osjećaju kao tuđe), za »tuđice« dopušta intervokalno s, ali opet samo u vlastitim imenicama, navodeći primjere: *Aspasija*, *Hesiod*, *Isida*, *Sisif*, *Esop* itd. Međutim, tendencija u hrvatskom jeziku da intervokalno s prelazi u z utječe dosljedno i na vlastite imenice, pa nalazimo potvrđene likove *Aspazija*, *Heziod*, *Izida*, *Sizif*, *Ezop*.

16 Gortan (1953) kaže: »Grčka vlastita imena redovno postaju od istih osnova, od kojih i opće imenice, pa je nekako neobična razlika u izgovoru između npr. *pauza* i *Pausanija*, *muza*, *muzej* i *Musej*, *mauzolej* i *Mausol*, *izoterma* i *Isokrat*, *meduza* (morska životinja) i *Medusa* (mitološki lik) i sl.«

17 Vidi: Friščić (1984). Taj prijelaz spominje i Pravopis... (1960).

18 Vidi: Gortan (1955).

19 Vidi: Rogić (1962).

20 Vidi: Rogić (1962) i Stojković (1957).

21 Vidi: Stojković (1957).

22 Potvrđen u Pravopisu... (1960).

23 Stojković (1957) je, međutim, predlagao da se u kompozitima s među vokalima na granici morfema nikada ne mijenja, npr. u riječima *preservirati*, *presidij*, *reservirati*, *parasit*, *resonancija* itd.

/asocijalan, ali: *signacija/rezignacija, solucija/rezolucija, sonancija/rezonancija*. Ako se riječ ne prepoznaje kao složenica, *s* bez iznimke prelazi u *z*: *parazit, prezervativ, prezident, prezidij, rezerva, rezervat, rezidencija*.

9. Kada se *s* nađe u suglasničkim skupovima *-ls-*, *-ns-*, *-rs-* ispred samoglasnika, težnja prelaska u *-lz-*, *-nz-*, *-rz-*²⁴ očigledna je:²⁵

-ls- > *-lz-*: *emulzija, impulsivan, konvulzija*;

-ns- > *-nz-*: *Anzelmo, avanzirati, cenzor, cenzura, defenziva, dimenzija, dispanzer, inzulin, inzult, intenzivan, inzistirati, kompenzacija, kondenzator, konzekucija, konzekvencija, konzerva, konzervativan, konzervator, konzervatorij, konzervirati, konzilij, konzistorij, konzola, konzorcij, konzul, konzultirati, konzumirati, menza, menzura, ofanziva, ostenzorij, penzija, pretenzija, recenzija, rezponzorij, robinzonada, senzacija, senzibilan, senzitivan, senzualan, tonzile, tonzura, utenzilije*;

-rs- > *-rz-*: *avertzija, burza, disperzija, Farzal, intarzija, inverzija, katarza, konverzacija, konverzija, korzet, Korzika, korzo, kurzivan, malverzacija, perverzian, Perzej, retorzija, subverzivan, torzo, univerzalan, univerzitet, verzija verziran*.

Ta se težnja očituje i u riječima koje su na putu prelaska iz lika *sa s* u lik *sa z*, kao npr. *Nelson* (antroponim), ali *nelzon* (apelativ; naziv zahvata u rvanju po imenu američkog rvača); *pansion*, ali i *penzion*²⁶ (jedno po pisanom a drugo po govornom modelu); *Ursula* (f), ali *Urzo* (m). Premda se ustalio lik *falset* (slijedeći liniju zadržavanja izvornih oblika za glazbeno nazivlje), nalazimo potvrde i za lik *falzet*;²⁷ iako je riječ *falsifikat* danas u širokoj upotrebi, kod Josipa Kozarca (bečkoga đaka na kojega je njemački snažno utjecao) nalazimo rečenicu: »Njoj se je to skromno odavanje ljubavi kudikamo više mililo, jer je znala, da je ono iskreno, da se ne može *falzificirati*, kao riječ: Ja te ljubim.«²⁸ (istakla M.D.)

Neke riječi (još) nisu podlegle zakonitosti prelaska *s* > *z* jer su se vrlo davno udomaćile u liku *sa* suglasnikom *s*: *ansambl, arsen, arsenal, komparserija, mansarda, persiflaža, personal, personifikacija*.

9.1. Slično kao i kod riječi u kojima se *s* nalazi između samoglasnika u složenicama, a na početku druge sastavnice, tako i u slučaju da se nalazi u suglasničkim skupovima *-ns-*, *-rs-* od kojih prvi suglasnik pripada prvoj sastavnici, a *s* stoji na početku druge koju prepoznamo i kao samostalnu riječ (osnovu), *s* ne prelazi u *z*: *insekt, insert, insignija, insinucija, insolentan, insolventan, insurekcija, intersideralan, konsekracija, konsignacija, konsolidacija, konsonant, nonsens, persekucija, persistirati*. Posebno je zanimljiva popularna riječ *konsen-*

²⁴ Prijelaz skupa *ps* > *rz* u riječima iz starogrčkoga potvrđuje i Anić-Silić (1987).

²⁵ Slično pravilo donosi i Hrvatski pravopis (1971), ali ne navodi razloge odstupanja u riječima u kojima se suglasnički skupovi *ls*, *ns*, *rs* ne mijenjaju.

²⁶ Čuje se i oblik *panzion*, npr. 19. travnja 1990. u emisiji »Spektar« TV Zagreb.

²⁷ Usp. Klaić (1978), s.v.

²⁸ Benešić (1986), s.v. *falzificirati*.

zus. Na drugoj granici morfema skup *-ns-* transfonemizirao se u *-nz-*, a na prvoj je ostao *-ns-*, budući da se osnova riječi još prepoznaje.²⁹

10. Već u procesu integracije, na strane riječi djeluju neke fonološke zakonitosti hrvatskoga jezika, kao npr. jednačenje po zvučnosti. Naime, ako se bezvučni *s* nađe ispred kojeg zvučnog suglasnika, mijenja se u zvučni parnjak *z*, kao u riječima *dizgresija*, *lezbijski*.³⁰ Obrnuti je slučaj kod riječi s lat. predmetkom *ex-* koji u pravilu prelazi u *egz-*, osim kada se nađe ispred bezvučnog suglasnika, npr. u riječima *ekshibicija*, *ekskurzija* itd. I u drugim slučajevima kada se *s* nađe ispred kojeg bezvučnog suglasnika, ono ostaje, kao u riječima *apstinencija*, *apstrakcija*, *dispanzer*.³¹

10.1. Ako se *s* nađe ispred *m*, dosljedno prelazi u *z*: *dizmenoreja*, *karizma*, *korizma*, *kozmetika*, *kozmopolit*, *kozmos*, *krizma*, *Kuzma*, *shizma*, kao i u svim izvedenicama iz tih riječi.

11. Na kraju riječi *s* se ne mijenja, a ono ostaje i pri sklanjanju, ali se mijenja u izvedenicama: *avers*, *diskurs* (ali: *diskurzivan*), *impuls* (ali: *impulzivan*), *konkurs*, *kurs* (ali: *kurzivan*), *Mars*, *puls* (ali: *pulzirati*), *rekurs*, *revers* (ali: *reverzija*), *vers* (ali: *verzifikacija*), *virus*.³² Iznimke su neki onomastikoni (npr. *Efez*, *Kavkaz*, *Peloponez*) koji su »ostali iz starine«³³ te neki u supostojećim dvojnim likovima: *Dionis/Dioniz* i *Paris* (brat Prijamov)/*Pariz* (grad), te latinska riječ *luksuz* koju smo primili preko njemačkog izgovora.

11.1. Kada se nalazi na početku riječi, *s* se također u pravilu ne mijenja: *sonant*, *signatura*, *Smirna* itd.

12. Posebno je složeno pitanje prenošenja udvojenoga suglasnika *s*. U takvim bi se riječima i u hrvatskom moralo zadržati *s*, kao što se zadržava pri prelaženju u druge jezike; u većini se takvih riječi *s* doista i zadržalo: u riječima iz lat. *assistere* > *asistirati*, *dissidere* > *disident*, *dissertare* > *disertacija*; grč. *kassiteros* > *kositar*; franc. *bossage* > *bosaža*, *dessert* > *desert*.

Međutim, zbog nepoznavanja pisanog oblika u jeziku davaocu, neke se riječi s udvojenim suglasnikom *s* sve više prihvaćaju u liku sa *z*, tako da se sve češće čuje *dizertacija*, a oblici poput *kaseta* (franc. *cassette*, tal. *cassetta*) ili *basen* (franc. *bassin*) uzmiču u korist uobičajenijih likova sa *z*.

²⁹ Stojković (1957) tvrdi da se *s* u tim skupinama nikada ne treba mijenjati u *z*, a Pravopis... (1960) i Grečl (1990) kažu da se *ponekad* *ls*, *ns*, *rs* mijenja u *lz*, *nz*, *rz*, ne navodeći kada i gdje da a kada i gdje ne; jedino istaknuto je da ne prelazi *s* u *z* na početku drugoga dijela složenice. Potanko o realizaciji suglasnika *s* u složenicama govori jedino Hrvatski pravopis (1971).

³⁰ U Pravopisu... (1960) nalazimo pravilo za riječi iz talijanskoga: *s(Kz)* > *z(Kz)*: *Smareglia* > *Zmarelja*, dakle kao zvučni konsonant podrazumijeva se *sonant m*.

³¹ Na ovo pravilo upozoravaju Boranić (1951), Pravopis... (1960) i Hrvatski pravopis (1971), dodajući da se u riječima dobivenima preko živih jezika transfonemizira u *š*: *Španjolska*, *špekulacija*, *štampa*.

³² Za suglasnik *s* na kraju riječi iz grčkoga i latinskoga samo usputno govori Pravopis... (1960), da se u tome položaju *s* ne mijenja, a Hrvatski pravopis (1971) govori o suglasničkim skupovima *ls*, *ns*, *rs* na kraju riječi, utvrđujući da se *s* u tom položaju ne mijenja.

³³ Boranić (1951), str. 40.

Neke od takvih riječi stigle su u naš jezik preko njemačkoga, pa na izgovor tih riječi utječe tzv. lenizacija, odnosno germansko ozvučivanje bezvučnoga suglasnika među samoglasnicima (usp. *bazen*), ili pak slična pojava u romanskim jezicima — tzv. romanska lenicija.³⁴

Riječ *bazen*, čini se, više nikoga ne zabrinjava,³⁵ no riječi *kazeta* i *dizertacija* izazivaju polemike među lingvistima³⁶ i nedoumicu među govornicima hrvatskoga jezika. Riječ *bazen*, kao što je spomenuto, stigla je posredstvom njemačkoga, primljena je oдавно i već se sasvim integrirala u sustav našega jezika u tome obliku. Paralelni oblici riječi *kaseta/kazeta* i *disertacija/dizertacija* upućuju nas da proces integracije još nije dovršen, bez obzira što su se također poodavno našle u naših govornika i pisaca. Kao riječ *bazen*, i *kazeta* je, po svemu sudeći, u zapadnu Hrvatsku stigla njemačkim posredovanjem (a to potkrepljuje oblik sa *z* u mađarskom jeziku), dok je u primorje stigla neposredno iz talijanskog jezika (potvrda tome je u dijalekatnom »*kašeta*«). Slično je i s riječju *dizertacija* (govornici sjeverozapadne Hrvatske³⁷ naspram primorskom dijalekatnom »*dišertacija*«, »*dišertacijun*«).³⁸

Obrnut, ali sličan, problem je s riječju *kazino*: i dalmatinsko-romanska sastavnica upućuje na oblik sa *z* (usp. »*kažin*«), a u sjeverozapadnohrvatskih govornika nalazimo oblik sa *s*.³⁹

Po svemu sudeći, težnja za pretvorbom stranoga *s* u naše *z* jača je nego što se pretpostavlja, pa budući da strane riječi (posebno grčke i latinske) pišemo već dugo na »naš način«, zaboravlja se njihov izvorni pisani oblik i njih govornici doživljavaju kao i druge u kojima *s* nije nastalo od geminate.

13. Ima i takvih riječi koje se u izvornome jeziku pišu s jednostrukim *s*, izgovaraju sa *z*, a ipak nam pričinjaju poteškoće; takva je riječ *pejzaž*,⁴⁰ a sudeći po novinskim tekstovima, pravilan lik (sa *z*) nije se još sasvim integrirao.

14. U riječima hebrejskoga podrijetla koje su u naš jezik stigle preko klasičnih jezika, transkribira se *s* na isti način kao u riječima iz grčkoga i latinskoga, osim u

34 I germanska lenizacija i romanska lenicija vrlo su jake u njemačkom i talijanskom izgovoru koji je bio u kontaktu s hrvatskim (odnosno u bavarskom/austrijskom njemačkom i u sjevernotalijanskom izgovoru).

35 Prenda Boranić (1951), str. 33, kaže: »Kako *ss* označuje *s*, pogrešno je govoriti i pisati *bazen*.«

36 Vidi polemiku oko pisanja riječi *kaseta/kazeta* u časopisu *Jezik* što su je vodili Vratović, Putanec i Babić, u kojoj se Vratović i Babić zalažu za oblik *kaseta*, a Putanec za supostojanje oblika *kaseta* i *kazeta*.

37 Na upit o tome koji oblik rabe, moji kolege u Zavodu i poznanici u Varaždinu i Zagrebu redom su odgovarali: *dizertacija*.

38 Nesporo je da su različni dijalekatni sustavi i različni jezični kontakti sjeverozapada Hrvatske i u Dalmaciji posljedomali i različnim primanjem stranih riječi. Uzmimo npr. kao potvrdu riječ *konsuo* u Dubrovniku i *konzul* u sjevernoj Hrvatskoj (usp. Rječnik.../1898–1903/, s. v. *konsuo*).

39 Radi sigurnosti u ispravnost ove tvrdnje, evo naslova sa zadnje stranice lista *Vjesnik* od 9. travnja 1990: »Commaneci u kasinu«. U notici pod tim naslovom riječ *kasino* još je jednom upotrijebljena u tome obliku.

40 Vidi: Pavešić (1957).

slučajevima kada su te riječi primljene na drugi način (usp. biblijska imena *Mojsije*, *Samson*).

15. Ovaj se rad nije posebno pozabavio riječima iz nekih drugih jezika, npr. engleskoga, španjolskoga, njemačkoga. To je stoga što kod njih uglavnom ne nalazimo nejasnoća, ili se pak one pojavljuju u zanemarivo malom broju riječi.

16. Zaključak

Ljudevit Jonke je zapisao: »Nema jezika koji ne bi posuđivao izražajna sredstva od svojih bližih ili daljih susjeda. Može se čak reći, da su takva posuđivanja izražajnih sredstava to veća, što neki jezik ima jaču književnu tradiciju i što on odražava civiliziraniju, kultiviraniju stvarnost.«⁴¹ Ovome treba dodati još samo pravilo da ipak ne treba rabiti strane riječi tamo gdje za njih postoje odgovarajuće u hrvatskome; međutim, mnogo je riječi stranoga podrijetla koje su se više ili manje udomaćile i čiju smo prisutnost prihvatili, pa treba voditi brigu da se one što bolje prilagode hrvatskome jezičnom sustavu.

Neke se riječi adaptiraju brže, a neke sporije. Najčešće je vrlo teško ustanoviti kada je proces prilagodbe sasvim dovršen. Prelaskom iz jednoga u drugi jezik, na svaku pojedinu riječ djeluje nekoliko činilaca: njeno podrijetlo, glasovna i tvorbena bliskost te riječi s riječima jezika primaoca, učestalost i duljina uporabe u jeziku primaocu, način prelaska iz jezika davaoca u jezik primalac itd.

Prilikom određivanja najboljeg puta adaptacije neke strane riječi u naš jezik moramo voditi računa o lingvističkim, ali i o sociološkim zakonitostima, budući da se jezični dodiri ne mogu razdvojiti od društvenih (civilizacijskih) dodira.

NAVEDENA LITERATURA

- Anić, Vladimir — Josip Silić (1987), *Pravopisni priručnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb
- Babić, Stjepan (1981), *Kaseta*, Jezik br. 28, Zagreb
- Benešić, Julije (1986), *Rječnik hrvatskoga književnoga jezika od preporoda do I. G. Kovačića*, sv. 3, Zagreb
- Boranić, Dragutin (1951), *Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb
- Filipović, Rudolf (1986), *Teorija jezika u kontaktu*, Zagreb
- Friščić, Vinko (1984), *O riječima s grčkim predmetkom ἐξῶ*, Jezik br. 32, Zagreb
- Gortan, Veljko (1953), *Pisanje grčkih vlastitih imena s intervokalnim s*, Jezik br. 1, Zagreb
- (1955), *O pohrvaćenim pridjevima latinskog i grčkog podrijetla u medicinskoj terminologiji*, Jezik br. 3, Zagreb
- Grečl, Domagoj (1990), *Osnove pravilnoga pisanja*, Zagreb
- Guberina, Petar — Kruno Krstić (1940), *Razlike između hrvatskoga i srpskoga književnog jezika*, Zagreb
- Hrvatski pravopis (1971), Zagreb. (Autori: Stjepan Babić, Božidar Finka, Milan Moguš. HP je bio politički osumnjičen, pa je na sačuvanim primjercima koji su dospjeli u javnost otisnuta napomena »Samo za internu upotrebu«).
- Jonke, Ljudevit (1953), *O upotrebi tuđih riječi*, Jezik br. 2, Zagreb
- (1964), *Književni jezik u teoriji i praksi*, Zagreb
- Klaić, Bratoljub (1978), *Rječnik stranih riječi*, Zagreb

41 Jonke (1953).

M. DEDAČIĆ, SUGLASNIK S U RIJEČIMA STRANOGA PODRIJETLA

- Klajn, Ivan (1980), *Jezik oko nas*, Beograd
(1987), *Rečnik jezičnih nedoumica*, Beograd
- Mamić, Mile (1983), *Grčke riječi u južnoslavenskim jezicima*, Jezik br. 31, Zagreb
- Maretić, Tomo (1931), *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Zagreb
- Pavešić, Slavko (1957), *Pejsaž ili pejzaž*, Jezik br. 6, Zagreb
(1971), *Jezični savjetnik s gramatikom*, Zagreb
- Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika (1960), Zagreb, Novi Sad, (grupa autora)
- Putanec, Valentin (1981), *Neobična lenizacija tipa kasetā > kazeta, basen > bazen*, Jezik br. 28, Zagreb
- Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika (1898–1903), JAZU Zagreb, sv. 5.
- Rogić, Pavle (1962), *Prinos mrtvih klasičnih jezika tvorbi kompozita u suvremenim živim jezicima*, Jezik br. 9, Zagreb
- Stojković, Marijan (1957), *Naš izgovor slova s u stranim riječima*, Filologija br. 1, Zagreb
- Vratović, Vladimir (1980), *Kaseta ili kazeta*, Jezik br. 27, Zagreb
- Vujaklija, Milan (1954), *Leksikon stranih reči i izraza*, Beograd

SUMMARY

CONSONANT S IN WORDS OF FOREIGN ORIGIN

The author discusses ways foreign words which contain the consonant s are transfonemized into Croatian.